

Article Type: *Research*

Citation: *Rahimyar, A. M & Çürük, S. A. (2020). Finansal İçerme Düzeyi ve Belirleyicilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Afganistan Örneği, Economics, Business and Organization Research, 2(2), pp. 121-147.*

FINANSAL İÇERME DÜZEYİ VE BELİRLEYİCİLERİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

Abdul Musawer RAHİMYAR*¹
Suna AKTEN ÇÜRÜK²

Öz

Finansal içerme bir toplumdaki tüm bireylerin özellikle yoksul ve mahrum olan grupların finansal hizmetlere erişimini ve bu hizmetleri kullanma kolaylıklarını sağlayan bir süreçtir. Finansal içerme ekonomik kalkınma, finansal istikrar ve diğer ekonomik değişkenler üzerinde etkili olduğu için, son zamanlarda araştırmaların ve politikaların odaklandığı konulardan biri olmuştur. Bu araştırmayla, Afganistan'daki finansal içerme mevcut durumunun incelenmesi ve finansal içerme düzeyi belirleyicilerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Araştırmada birincil veriler online anket yöntemi uygulanarak Afganistan'da yaşayan 411 yetişkin bireyden elde edilmiştir. Elde edilmiş verileri analize etmek için tanımlayıcı analiz metodu ve Probit regresyondan yararlanılmıştır. Tanımlayıcı analiz sonucu olarak; Afganistan'da finansal içerme ana ve temel göstergesi olan hesap sahipliği oranı % 31.6'dır. Hesaba sahip olan bireyler hesaplarını para depoları olarak kullanıp, diğer finansal ve bankacılık hizmetlerden (kredi kart, mobil-internet bankacılık ve sigorta vb. gibi) yararlanma düzeyi çok düşüktür. Ankete katılan bireylerin % 68.4'ünün resmi bir finansal kurumda hesabı bulunmamaktadır.

*Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Yüksek Lisans Tezinin bir parçasıdır.

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, abdul.musawer443@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0408-6414

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, sunaakten@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-58874905

Received: 24.12.2020

Accepted: 28.12.2020

Published Online: 29.12.2020

Afganistan’da finansal olarak dışlanmış bireyler en çok işsiz, kendi işleteme/serbest mesleğine sahip olanlar, düşük eğitim düzeyine sahip bireyler, yoksullar ve kadınlardır. Afganistan’da finansal dışlanma nedenleri hem gönüllü olarak hem de piyasa yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkede resmi bir finansal kurumdan borç alma ve bir resmi hesabı kullanarak tasarruf etme yöntemi diğer yöntemlere göre düşük düzeydedir. Probit Regresyon sonucu olarak; Afganistan’da bireylerin cinsiyeti ve yaşı finansal içerme ana göstergeleri ile anlamlı ilişkili değildir. Bireylerin gelir düzeyi ve eğitim düzeyi hesap sahipliği oranı ve resmi tasarruf eden bireylerin oranını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkileyip resmi kredileri anlamlı bir şekilde etkilememiştir. Bireylerin eğitim düzeyi finansal içerme en etkileyici faktörlerindedir.

Anahtar Kelimeler: *Finansal İçerme, Finansal Erişim, Finansal Dışlanma Afganistan.*

AN EMPIRICAL STUDY ON THE LEVEL OF FINANCIAL INCLUSION AND ITS DETERMINANTS: THE CASE OF AFGHANISTAN

Abstract

Financial inclusion is a process that ensures the ease of access and usage of financial services to all individuals in a society. Since the financial inclusion affects financial stability and economic variables in a country, it has recently been a focus of researches and policies. In this study, we attempt to evaluate the current status of financial inclusion and understand its determinants in Afghanistan. The data was obtained through online questionnaires from 411 persons, and analyzed using descriptive analysis method and Probit regression. As descriptive analysis result; the percentage of account ownership, which is the main and first indicator of financial inclusion, is 31.6% in Afghanistan. Accounts holders use their accounts more as money depository and the level of benefiting from other financial and banking services is very low. And the remaining 68.4% of the respondents are financial excluded. Financially excluded individuals in Afghanistan are mostly unemployed, self-employed, low educated individuals, poor people and women. The reasons for financial exclusion in Afghanistan are both voluntary and involuntary factors. The method of borrowing from a financial institution and saving by using a formal account is low compared to other methods. According to Probit regression; individuals' gender and age are not significantly associated with the main indicators of financial inclusion. Individuals' income and education level positively and significantly affected account ownership and formal saving, and did not significantly affect the formal borrowing. Education level of individuals is one of the most influential factors of financial inclusion in Afghanistan.

Keywords: *Financial Inclusion, Financial Access, Financial Exclusion, Afghanistan.*

1. GİRİŞ

İyi işleyen bir finansal sistem bireylere ve firmalara tasarruf, ödeme, kredi ve risk yönetim hizmetleri sunarak hayati bir amaca hizmet eder. Kapsayıcı finansal sistemler, yüksek oranda finansal hizmet kullanıcılara sahip olan sistemlerdir (World Bank, 2017: 15). Böyle sistemler, finansal kaynakların verimli bir şekilde kullanımını sağlayıp, ekonomik kalkınmayı ve finansal sistemin istikrarını olumlu yönde etkiler. Gelişmiş ve güçlü bir finansal sisteme sahip olan ülkelerde finansal kaynaklar, finansal piyasalardaki farklı bireyler ve gruplar (fon arz edenler) tarafından sağlanmaktadır ve böylece fonların verimli bir şekilde tahsisi mümkün olur. Böyle ülkelerde, finansal ihtiyaçlar genel olarak resmi finansal kurumlar tarafından karşılanır. Ancak, kapsayıcı bir finansal sisteme sahip olmayan ülkelerde, finansal ihtiyaçlar resmi finansal sistem tarafından yeterli düzeyde karşılanamamaktadır. Bireylerin çoğu çeşitli fırsatlara yatırım yapmak veya girişimci olmak için kendi sınırlı tasarrufları ile yetinmelidir. Finansal işlemler daha riskli ve finansal kaynaklar da oldukça durağan olduğu için ekonomi ve finansal sistemin istikrarı olumsuz yönde etkilenir.

Afganistan'a bakıldığında, gelişmemiş bir finansal sisteme sahiptir. Ülkedeki finansal sistem, çatışma nedeniyle yaklaşık 20 yıllık bir çöküşün ardından 21. yüzyılın başlarında yeniden etkinleştirilmiştir. Afganistan'ın finansal sektörü genel olarak ticari bankalar, mikro finans kuruluşları kapsamak üzere banka olmayan finansal kurumlar, sigorta şirketleri (Rostom, 2018: 5) döviz bayileri, finansal hizmet sağlayıcıları, e-para kurumları ve finansal hizmet ve döviz kuru şirketleri oluşmaktadır (Da Afghanistan Bank, 2020). Afganistan finansal sektörü bu temel çeşitlendirmesine rağmen bankalar tarafından yönetilmekte ve bankalar finansal sektörde egemen kurumları olarak görülmektedir. Bankaların yanı sıra mikro finans kurumları Afgan finans sektörünün ikinci büyük bileşenidir. Bu ülkede finansal hizmetlere erişim noktaları çok düşük düzeydedir, hatta Afganistan'ın çoğu bölgesinde bireyler temel finansal hizmetlere bile erişememektedir. Bu bölgelerde düşük finansal erişim düzeyinin nedeni uzaklık, güvenlik zorlukları veya hükümetin söz konusu bölgeler üzerindeki kontrolünün eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Afganistan'da banka hesabına sahip olan bireyler tarafından hesapların kullanımına göre, bireyler hesaplardan çoğunlukla havale veya ücret ödemesi amacıyla kullanıldığı, ancak diğer işlemler için kullanılmadığı görülmektedir (Barrett vd., 2017: 20-23). Bu durum Afganistan'daki düşük finansal içerme (Fİ) düzeyini işaret eder.

Finansal içerme, bir ekonominin tüm üyeleri için resmi finansal sisteme erişimi, kullanılabilirliği ve kullanım kolaylığını sağlayan bir süreci ifade eder (Sarma & Pais, 2011:

613). Finansal içerme, finansal sistemin istikrarında, ekonomik ve sosyal büyümede, işsizliğin ve yoksulluğun azaltılmasında, yoksulların gelirinin artırılmasında, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinde önemli bir role sahiptir (Al-Smadi, 2018; Chibba, 2009; Swamy, 2014). Dünya genelinde son zamanlarda, özellikle küresel finansal kriz sonrasında kalkınma ve politika gündemlerinde politikacılar, düzenleyiciler, araştırmacılar ve pazar uygulayıcıları için finansal içerme, artan bir ilgi konusu haline gelmiştir.

Sistem dışında kalan bireylerin, özellikle yoksulların ve mahrum grupların resmi finansal sisteme dâhil edilmesi için finansal içerme ve dışlanma düzeyi hakkında bilgi ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Bu alanda alınacak tedbirler için öncelikle; bir ülkedeki bireylerin yüzde kaçının resmi finansal hizmetlere erişiminin olduğu, finansal hizmetlere erişebilen bireylerin mevcut finansal hizmetleri aktif olarak kullanıp kullanmadığı, finansal hizmetlere erişimi olmayanların erişememe sebepleri hakkında bilgiye sahip olunması gerekir. Ayrıca hangi bireylerin veya grupların finansal olarak dışlanma olasılığının daha yüksek olduğu, diğer bir ifade ile bireylerin bireysel özelliklerinin; yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim düzeyinin finansal içerme ile nasıl ilişkili olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle bu araştırmada, kapsayıcı finansal sistemin ve finansal içermenin önemi dikkate alınarak, Fİ konusuyla ilgilenenlere (politikacılar, düzenleyiciler vs.) bilgi sağlamak ve söz konusu bilgi alanına katkıda bulunmak için, Afganistan'daki finansal içerme mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bireyler, finansal içerme (Fİ) terimini duyunca, genellikle resmi bir finansal kurum veya hesap aracılığıyla krediye erişim imkanı olarak algırlar. Ancak kavram, bundan daha geniştir. Finansal içerme, resmi finansal kurumda hesap sahibi olmanın yanında telefon yoluyla oluşturulan mobil para hesabı gibi diğer hesapları; hesapların kullanım sıklığını, erişim şekli ve amaçlarını; kredi ve diğer bankacılık hizmetlerini (örneğin; tasarruf, ödemeler, para transferleri vs.) ve sigorta işlemlerini de kapsamaktadır (Terzi, 2015: 269).

Literatürde, finansal içerme kavramının farklı şekillerde tanımlandığı görülür. Dünya Bankası finansal içermeyi, bireylerin ve işletmelerin, ihtiyaçlarını karşılayan, sorumlu ve sürdürülebilir bir şekilde sunulan uygun fiyatlı ve yararlı finansal hizmetlere (tasarruf, kredi, ödeme, banka işlemleri ve sigorta) erişimi olarak ifade etmektedir (The World Bank, 2018). Bu tanım, beş temel finansal hizmetten söz etmektedir. Bunlar; tasarruflar, krediler, ödemeler,

banka işlemleri ve sigortadır. Diğer açıdan bu tanıma göre finansal hizmetler, uygun fiyatlı ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayan hizmetler olup sorumlu yani resmi bir finansal kuruluş tarafından devamlı olarak sunulmalıdır.

Bir ekonomide, finansal hizmet kullanıcılarının kaliteli finansal hizmet setine uygun bir fiyatla, makul bir şekilde ve müşteri için onurlu bir tarzda erişebildiği durum, tam finansal içerme durumunu ifade eder (Accion International, 2009: 1). Kapsayıcı bir finansal sistemin birkaç fonksiyonu vardır: Kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesini kolaylaştırır ve böylece potansiyel olarak sermaye maliyetini düşürebilir. Ayrıca, resmi olmayan kredi kaynaklarının azaltılmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, kapsayıcı bir finansal sistem, güvenli ve risksiz veya riski düşük finansal işlemler için gereken araçları ve etkili finansal hizmetler için kolaylıklar sağlayarak verimliliği ve refahı artırır (Sarma & Pais, 2011: 613).

Genel olarak baktığımızda, finansal içermeyi tanımlamak için kullanılan birkaç özelliği sıralayabiliriz (Kabakova & Plaksenkov, 2018: 2). Bunlar:

- Standartlaşmış finansal hizmetlerin var olması,
- Kaliteli finansal hizmetlerin var olması,
- Finansal hizmetlerin düzenli kullanımı,
- Artan refah düzeyi.

Genel olarak, finansal içermenin tarihi gelişimine baktığımızda, her bireyin temel finansal hizmetlere erişiminin sağlanması için sürekli gelişen bir yolculuk olduğu görülmektedir. Bu olgu, 20. yüzyılın sonunda, kalkınmanın toplumun tüm kesimlerine yayılması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkmış ve ilk olarak 1997 yılında, İngiltere’de politik bir konu haline gelmiştir (Kabakova & Plaksenkov, 2018: 2). Arun ve Kamath (2015: 267)’a göre, 1980 ve 1990 yıllarında çoğu ekonominin yapmış olduğu finansal reformların sonucu olarak finansal hizmetlerin (örneğin; tasarruf hesapları, krediler ve ödeme hizmetleri) kullanımının ve finansal derinliğinin gelişmesi bekleniyordu, ama bu reformlara rağmen beklenenin gerçekleşmediği görülmüştür. 1990’ların sonlarında ve 2000’lerin başlarında birçok organizasyon, sadece mikro kredi hizmetleri sunmaktan çıkmış, tasarruf ve sigorta gibi diğer temel finansal hizmetleri de sunmaya başlamıştır. Buna ek olarak, gelişmekte olan ülkelerde (üçüncü dünya ülkelerinde), sivil toplum kuruluşları (STK’lar) düşük gelire sahip olan bireylere bir dizi finansal hizmet sunmak ve biriken tasarrufları kabul etmek amacıyla lisans almaya başlamışlardır. Ayrıca, finansal içerme çabalarının etkinliğini artırmak için

devlet kurumları, mikrofinans kuruluşları ve küresel şirketler arasında ortaklıklar kurulmuştur. Günümüzün güncel konuları arasında yer alan dijital finans yenilikleri, temel finansal hizmetlere erişimi olmayan topluluklara nüfuz etmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır (National Financial Educators Council, 2019).

Son dönemde dünya çapındaki kurumların faaliyetleri finansal içermenin tarihi gelişiminde önemli rol taşımaktadır. Bu kurumların başında Bileşmiş Milletler Organizasyonunun bir organı olan, Küresel Politika Topluluğu (Global Policy Community) yer almaktadır. Bu kurum, finansal içermeyi finansal sektörünün ve genel ekonomik kalkınmanın bir amacı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, G-20 üye ülkeleri 2008 yılında finansal içirme ajandasını yürütmek için karar vermiş ve 2010 yılında Finansal İçerme Küresel Ortaklığı'nı (Global Partnership for Financial Inclusion) söz konusu ajandayı ilerletmek için kurmuşlardır. Diğer bir kurum olan Finansal İçerme Birliği (Alliance for Financial Inclusion – AFI), 2008 yılında gelişmekte olan ülkelerde düzenleyiciler için bir emsal organ olarak ve finansal hizmetleri banka hesabı olmayan kitle için dünya genelinde daha erişilebilir kılmak üzere kurulmuştur. Bahsedilen tüm bu faaliyetlerin ve diğer yerel faktörlerin sonucu olarak, şu anda birçok ülke finansal içirme stratejileri de oluşturmaktadır (Arun & Kamath, 2015: 269).

Finansal içirme, Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yer alan kalkınmaya yönelik hedeflerin etkinleştiricisi olarak görülmektedir. Fİ, on yedi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin sekizinde amaç olarak yer almaktadır. Bunlar, yoksullukla mücadele SDG1; açlığı sona erdirmeye, gıda güvenliğini sağlama ve sürdürülebilir tarımı teşvik etme SDG 2; sağlık ve refahı sağlama SDG 3; cinsiyet eşitliği ve kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi SDG 5; ekonomik büyümenin ve işlerin teşvik edilmesi SDG 8; endüstri, yenilik ve altyapıyı destekleme SDG 9 ve eşitsizliğin azaltılması konusu SDG 10'dur (The United Nations Capital Development Fund, 2019).

3. LİTERATÜR

Finansal içirme 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir kavram olarak ilk kez Birleşmiş Milletler tarafından 2005 yılında finansal sektörün mikro düzeyinin ölçeği olarak tanıtılmıştır (Nasr, 2017: 16). Bu konuya ilişkin ilk çalışmalar dünya çapında çoğunlukla uluslararası organizasyonlar tarafından yapılmıştır. Zamanla bireysel araştırmacıların da konuya ilgisi artmıştır. Bazı araştırmacılar bir ekonomideki finansal içirme düzeyinin belirlenmesine, bazıları ise finansal içermenin ana belirleyicilerinin anlaşılmasına odaklanmaktadır.

Demirguc-Kunt ve Klapper (2012), Global Findex 2011 veri tabanını kullanarak, dünya çapında 148 ekonomide yetişkinlerin hesap sahipliği, tasarruf etme, kredi alma ve ödeme davranışlarını analiz etmişlerdir. Onlara göre, dünya genelinde yetişkinlerin % 50'si 2011 yılında resmi bir finansal kurumda bir hesaba sahip olduğunu, % 22'sinin resmi bir finansal kurumda tasarruf ettiğini ve % 9'u bir banka, kredi birliği veya mikrofinans kurumundan yeni bir kredi aldığını bildirmişlerdir. Ayrıca, Demirguc-Kunt ve Klapper (2012), farklı bölgeler, farklı gelir grupları ve farklı bireysel özelliklere sahip bireyler arasında hesap penetrasyonunun büyük ölçüde değiştiğine de değinmişlerdir.

Demirguc-Kunt vd. (2015) Global Findex 2014 veri setini kullanarak farklı ülkelerde finansal içerme düzeyinin önceki yıllara göre iyileştiğini bildirmişlerdir. Tanımlayıcı analiz sonuçlarına göre, 2014 yılında dünya genelinde yetişkin bireylerin % 62'si bir banka veya diğer resmi bir finansal kurumda hesaba sahiptir. Onlara göre, finansal içermenin bu gelişmesinin nedeni gelişmekte olan ülkelerde teknoloji yeniliklerinden, özellikle Sahra altı Afrika'daki mobil para kullanımındaki gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Demirguc-Kunt vd. (2018) Global Findex (2017) veri tabanını kullanarak dünya genelinde finansal içerme düzeyini belirlemeye çalışmışlardır. 2017 yılında dünya genelinde yetişkin bireylerin % 68.5'i resmi bir finansal kurumda hesaba sahip olup % 26.7'si resmi bir finansal kurumda tasarruf ettiğini ve % 22.5'i resmi bir finansal kurumdan borç ve kredi aldığını bildirmişlerdir. Demirguc-Kunt vd. (2012, 2015 ve 2018) tarafından yapılmış bu üç çalışma finansal hizmetlere erişim ve bu hizmetlerin kullanımı 140'tan fazla ekonomide tanımlayıcı bir şekilde analiz etmişlerdir.

Karakus (2020), Türkiye'deki finansal içermenin kapsamını değerlendirmeyi ve bireysel faktörlerin (cinsiyet, gelir, eğitim düzey ve yaş) finansal içermeye nasıl ilişkili olduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Karakus, Global Findex (2011) ve (2014) veri setlerini kullanıp, Probit regresyonu analiz yöntemini uygulamıştır. Karakus (2020)'a göre, 2014 yılında 2011 yılına kıyasla resmi bir banka veya diğer bir finansal kurumda tasarruf eden ve borç alan bireylerin yüzdesi artmıştır. Ancak bu kurumlarda hesabı olan yetişkinlerin oranı azalmıştır. Söz konusu yıllarda bireysel özellik olarak kadın olmanın, Türkiye'deki bir bankada veya diğer resmi finansal kurumlarda hesap sahibi olma, tasarruf etme ve bu kurumlardan borç alma olasılığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna varmıştır. Bu olumsuz etkinin 2014 yılında 2011 yılına göre azaldığını belirlemiştir. Bulgulara göre, yaş, gelir ve eğitim düzeyi finansal içerme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Karakus (2020), yaşın finansal içerme ana göstergeleri üzerinde doğrusal olmayan etkisini de vurgulamaktadır.

Özşuca (2019) Türkiye'deki Fİ seviyesini inceleyip, bireylerin cinsiyeti, yaşı, gelir ve eğitim düzeyinin finansal içermenin kullanım ve bariyer boyutları üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Özşuca (2019) Global Findex (2017)'in finansal içirme mikro düzey veri setini kullanıp ampirik analiz yöntemi olarak çok değişkenli probit modeli uygulamıştır. Türkiye'de resmi bir hesabı olan kişilerin yüzdesinin dünya ortalamasına yakın, gelişmekte olan ülkelerinin ortalamasından biraz yüksek ve birçok OECD üye ve üst-orta gelirli ülkelerinin yüzdelereinden düşük olduğuna değinmiştir. Ayrıca, gelir, eğitim ve yaşın Fİ göstergeleri ile pozitif ilişkili olduğu ve kadın olma değişkeninin ise Fİ göstergeleri ile negatif ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Finansal içirme engelleri konusunda, kişilerin bireysel özelliklerinin her birinin Türkiye'de finansal içermenin önündeki engelleri açıklamada önemli olduğunu da belirtmiştir. Özşuca (2019)'ya göre, bireysel özellikler arasında cinsiyet, hesap sahipliğinin önündeki engelleri açıklamada en önemli özellik olarak ortaya çıkarken, yaşın sadece dini kaygıları etkilediği bulunmuştur. Türkiye ile ilgili bu iki çalışmayı incelediğimizde, kadın olmanın finansal içermenin ana göstergeleri üzerindeki olumsuz etkisinin 2011-2017 yılları arasında sürekli azaldığını ifade edebiliriz.

Ramakrishna ve Trivedi (2018), finansal içirme ve finansal dışlanmaya etki eden faktörleri anlamak ve talep tarafı olan bireylerin algısını değerlendirmek amacıyla Hindistan'ın Thane bölgesinde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Ramakrishna ve Trivedi (2018), birincil verileri bireyler ile yapılan görüşmeler yoluyla elde edip açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulamıştır. Sonuç olarak teknolojik faktörler, banka hesaplarının sunduğu faydalar, bankacılık sistemine erişim ve demografik faktörler, dışlanmanın temel etkenleri olarak bulunmuştur.

Nandru vd. (2016), hesap sahipliği ve bankacılık hizmetlerinin kullanımı ile finansal içermenin belirleyicilerini değerlendirmeye çalışmıştır. Çalışmada, bireylerin cinsiyet, çalışma durumu, yaş, eğitim ve gelir düzeyi, bir bankadaki hesap sahipliğinin kapsamını anlamak için açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Veriler Hindistan'ın Pondicherry bölgesinde yaşayan bireyler üzerinde yapılmış bir anket aracılığıyla elde edilmiş ve analiz etmek için ikili lojistik regresyon modeli uygulanmıştır. Nandru vd. (2016), açıklayıcı değişkenler arasında bireylerin gelir ve eğitim düzeyi hesap sahipliği üzerinde daha etkili ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, onlar bilgi ve iletişim teknolojisinin bankaların sağladığı finansal hizmetlerin kullanımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna da değinmişlerdir. Nandru vd. (2016), finansal içirme göstergesi olarak sadece hesap sahipliğine odaklanmıştır. Ancak hesap sahipliği bir ekonomideki finansal içirme

derecesini anlamak için yeterli değildir, bu nedenle diğer finansal içerme göstergelerinin de analiz edilmesi gerekir.

Fungáčová ve Weill (2015), Çin'de finansal içerme derecesini analiz etmek ve diğer BRICS ülkeleriyle karşılaştırmak için Global Findex (2011) veri tabanından faydalanmıştır. Fungáčová ve Weill (2015) bireylerin cinsiyeti, yaşı, gelir ve eğitim düzeyinin finansal içermenin üç temel göstergesinin (hesap sahibi olma, resmi tasarruf ve kredi) üzerindeki etkilerini belirlemek için Probit modeli kullanmışlardır. Onlara göre, resmi kredi dışında, bir finansal kurumda hesabı olan ve tasarruf eden bireylerin oranı Çin'de diğer BRICS ülkelerine göre daha yüksektir. Ayrıca, ampirik analiz sonucu olarak; erkek, yaşlı, yüksek öğrenim ve yüksek gelir sahibi olmak Çin'de yüksek düzeyde finansal içerme neticesi vermiştir.

Tuesta vd. (2015), Arjantin'deki finansal içerme düzeyini anlamak için erişim, kullanım ve bariyer boyutlarını analiz etmiştir. Erişim boyutunu incelemek için arz taraf verilerini ve finansal içermenin kullanım ve bariyer boyutlarını anlamak için talep taraf verileri (Global Findex 2011) kullanmışlardır. Tuesta vd. (2015) de, bir kişinin bireysel özellikleri finansal içerme ve dışlanma ile nasıl ilişkili olduğunu anlamak için bir dizi Probit modelinden yararlanmıştır. Bulgulara göre kişinin yaşı, geliri ve eğitim düzeyi finansal hizmetlerin kullanımında önemli etkenlerdir. Ayrıca, yaş ve gelir düzeyi finansal içermenin önündeki engellerin algılanmasını sağlayan iki değişkendir.

Allen vd. (2012), resmi hesapların kullanımı ile ilişkili olan bireysel ve ülke özelliklerini belirlemeye ve finansal dışlanma olasılığı en yüksek olan bireyler arasında etkili olan politikaları anlamaya çalışmışlardır. Çalışmada, hesap sahipliğinin yüksek oranda olmasının, finansal hizmetlere erişim için iyi bir ortamın (düşük hesap maliyetleri ve finansal kurumların yakınlığı gibi) hazırlanmasına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, finansal içermenin artırılmasını teşvik eden politikaların, özellikle finansal olarak dışlanma olasılığı yüksek olan bireyler arasında etkili olduğuna değinmişlerdir. Bu politikaların bazıları; bankalar tarafından düşük maliyetli hesapların sunulmasını zorunlu tutulma, bazı mevduat sahiplerinin zahmetli belge gerekliliklerinden muaf tutulması, muhabir bankacılığa izin vermek ve devlet ödemeleri yapmak için banka hesaplarının kullanılmasıdır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Verileri

Araştırmadaki birincil veriler, anket formların aracılığıyla toplanmıştır. Anketler online

(çevrimiçi) olarak Farsça diliyle, Afganistan'da¹ gerçekleştirilmiştir. Online anket yapmanın nedeni, araştırma dönem süresince yeni tip Korona virüs (Covid 19) çıkmasıdır. Böyle bir durumda mülakat gibi diğer veri toplama yöntemleri ile verilerin toplanması riskli olduğu için uygun görülmemiştir. Anketlerin hedef kitlesi, Afganistan'da bir banka hesabı açmak için asgari yaş şartını yerine getiren; yani on sekiz ve daha üst yaşta bireylerdir. Anketler Afganistan'da 411 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Finansal içerme literatürünü dikkate alarak, anket hedef kitlesinin demografik bilgilerine (cinsiyet, yaş, gelir, eğitim ve çalışma durumuna) ilaveten, finansal içerme ana göstergelerine (hesap sahipliği, resmi tasarruf ve resmi kredi), sigorta hizmetlerin kullanımına, finansal içermenin önündeki engellerine, mobil ve internet bankacılığına, bireylerin tasarruf ve kredi davranışlarına ait verileri içermektedir.

4.2. Araştırma Verilerinin Analiz Yöntemi

Bu araştırmada elde edilmiş veriler Stata 14.2 programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Finansal içerme durumu düzeyini ve finansal içermenin önündeki engellerin anlamak için deskriptif analiz metodu (frekans ve yüzde tabloları ve şekillerin kullanılması gibi) ve bireysel karakteristiklerin finansal içerme ana göstergeleri ile nasıl ilişkili olduğunu anlamak için Probit regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Probit regresyon, sadece sıfır ve bir değerini alan ikili veya kukla değişkenleri modellemek için kullanılan bir regresyon türüdür. Bu çalışmada, Probit regresyonda (Probit regresyonu) kullanılacak değişkenler aşağıda yer alan denklemde gösterilmiştir:

$$F\hat{I}_b = f(\text{Cinsiyet}_b; \text{Yaş}_b; \text{Gelir}_b; \text{Eğitim}) \dots \dots \dots (1)$$

$$F\hat{I}_b = \beta_1 + \beta_2 \text{Cinsiyet}_b + \beta_3 \text{Yaş}_b + \beta_4 \text{Gelir}_b + \beta_5 \text{Eğitim}_b + \varepsilon \dots \dots \dots (2)$$

Bu modelde, 'Fİ' bağımlı değişkenler olarak hesap sahipliği, resmi tasarruf, resmi kredi, kredi kartı sahipliği ve sigorta hizmetleri, 'b' ise bireyler ait indeksi ve β Probit regresyon katsayısını gösterir. Bireylerin cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim düzeyi bağımsız ve açıklayıcı değişkenler olarak kabul edilir.

5. TANIMLAYICI ANALİZİN BULGULARI

5.1. Demografik İstatistikler

Afganistan'da araştırmaya katılan 411 katılımcılarının % 56.2'si erkek ve % 43.8'i

¹ Afganistan'da, bireylerin internete erişimi daha sınırlı olduğundan ve anket yapılması daha kapsamlı olmak için, anketi gönderildiği bireylerden soruları yanıtlamak için İnternete erişimi olmayan bir aile üyesiyle özellikle kadınlar ile paylaşımlarını istenilmiştir.

kadıdır. Katılımcıların % 35.5'i ilköğretim veya altı, % 28.5'i ortaöğretim/lise ve % 36'sı yükseköğretim veya daha fazla eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcılarının % 51.3'ü 7.000 Afghani² (AFG) veya altı, % 24.6'sı (7.001 – 15.000 AFG), % 11.9'ü (15.001 - 25.000 AFG), % 6.8'i (25.001 - 40.000 AFG) ve % 5.3'ü 40001 AFG ve üzeri aylık ortalama geliri bireylerdir. Katılımcıların % 13.6'sı kamuda, % 18'i özel sektörde çalışmakta, % 28.5'i kendi işletmesine veya serbest meslek sahibi, % 27.7'si işsiz ve % 12.2'si öğrenci veya emeklidir. Yaş gruplarına göre, katılımcıların % 28.2'si (18-25), % 31.9'u (26-33) , % 15.8'i (34-41) , % 9.2'si (42-49) ve % 14.8'i (50 ve üzeri) yaş arası gruplarında yer alanlardır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik İstatistikleri

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde	Çalışma Durumu	Sıklık	Yüzde
Erkek	231	56.2	Kamuda çalışanlar	56	13.6
Kadın	180	43.8	Özel sektörde çalışanlar	74	18
Toplam	411	100	Kendi işletmesinin / serbest meslek sahibi	117	28.5
Eğitim Düzeyi			İşsiz olanlar	114	27.7
İlköğretim veya altı	146	35.5	Öğrenciler / Emekliler	50	12.2
Ortaöğretim / lise	117	28.5	Toplam	411	100
Yükseköğretim veya Daha Fazlası	148	36			
Toplam	411	100	Yaş Grubu		
Aylık Ortalama Gelir			18-25	116	28.2
7.000 Afghani veya altı	211	51.3	26-33	131	31.9
7.001 – 15.000 Afghani	101	24.6	34-41	65	15.8
15.001 – 25.000 Afghani	49	11.9	42-49	38	9.25
25.001 – 40.000 Afghani	28	6.8	50 ve üzeri	61	14.8
40.001 Afghani ve üzeri	22	5.3	Toplam	411	100
Toplam	411	100			

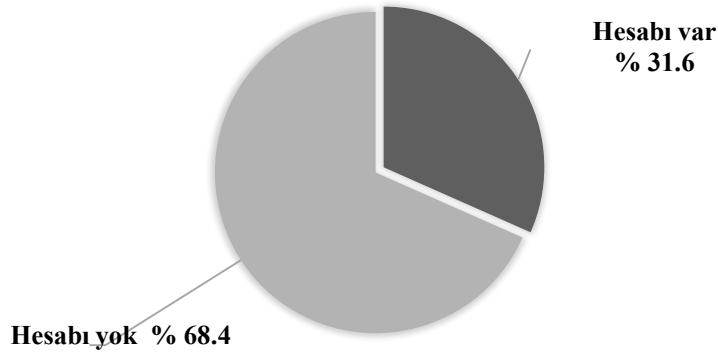
5.2. Finansal İçerme Ana Göstergelerinin Tanımlayıcı Analiz Bulguları

5.2.1. Hesap Sahipliği ve Kullanımı

Şekil 1'de gösterildiği gibi, Afganistan'da ankete katılan bireylerin % 31.6'sı bir banka veya diğer finansal kuruluştaki hesap sahibi olduğunu ve % 68.4'ü banka veya diğer finansal kurumlarda hesabı bulunmadığını bildirmişler. Bireysel özelliklerine bakıldığında hesap sahipliği farklı bireysel özelliklere sahip olan bireyler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin; erkekler, yüksek düzeyde eğitim görmüş bireyler, zenginler ve kamu çalışanları arasında hesap sahipliği oranı diğerlerine göre yüksektir. Bu özellikler (demografik çeşitliği) ve bunlara ait hesap sahipliği yüzdeleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

² Bir Türk Lirası 2020 Haziran ayın başlarında 11.30 Afghani'ye eşittir.

Şekil 1: Hesap sahipliği



Ankete katılan kadınların % 17.2'si bir hesaba sahip olduğunu bildirirken erkeklerde bu oran % 43.8'dir. Eğitim düzeylerine göre, hesap sahipliği oranları arasındaki boşluklar daha geniştir. İlköğretim veya daha düşük eğitim düzeyine sahip olanların sadece % 2.7'si bir banka veya diğer bir finansal kurumda hesaba sahipken, ortaöğretim ve yükseköğretim eğitim düzeyine sahip bireylerin sırasıyla % 11.1'i ve % 76.3'ü değinilmiş kurumlarda bir hesaba sahiptir. Gelir kategorilerine de göre, Afganistan'da birinci ve ikinci gelir kategorisinde yer alan bireylerin sırasıyla % 11.4'ü ve % 30.7'si bir işlem hesabına sahip olduğunu bildirmişlerdir. Diğer gelir kategorilerinde yer alan bireyler arasında bu oran yüksektir. Afganistan'ın ekonomisine bakıldığında, nüfusun % 50'sinden fazlası, oradaki yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar (Da Afghanistan Bank, 2019: 6); yani tablodaki 1. gelir kategorisinde veya alt düzeyinde gelire sahip olanlardır.

Ayrıca, Afganistan'da banka veya diğer finansal kuruluşlarda hesap sahipliği oranına bireylerin çalışma durumu açısından bakıldığında; ankete katılan devlet çalışanlarının % 83.9'u ve özel sektör çalışanlarının % 63.8'i bir hesaba sahip olduğunu beyan etmiştir. Afganistan'da kendi işletmesine / serbest meslek sahip olan ve işsiz bireyler arasında hesap sahipliği oranları çok düşüktür (sırasıyla % 10.3 ve % 3.5), hâlbuki bu oran öğrenciler/emeklilerde % 44'tür. Öğrenciler/emeklilerde hesap sahipliği oranının yüksek olmasının nedeni; eğitim düzeyi (18 yaştan büyük öğrenciler genellikle yükseköğretim öğrencileridir) ve emeklilerin de önceden kamuda çalışmasından kaynaklanır.

Tablo 2: Bireysel Özelliklere Göre Hesap sahipliği

Bireysel Özellikler	Yüzde	Bireysel Özellikler	Yüzde
Cinsiyete Göre		Çalışma Durumuna Göre	
Erkek	42.8	Kamuda çalışanlar	83.9
Kadın	17.2	Özel sektörde çalışanlar	60.8
Eğitime Göre		Kendi işletmesinin/serbest mesleği sahibi	10.3
İlköğretim veya altı	2.7	İşsiz olanlar	3.5
Ortaöğretim / lise	11.1	Öğrenciler / Emekliler	44
Yükseköğretim veya üstü	76.3	Yaş Grupları	
Gelir Düzeyi Göre			
1. Gelir Kategorisi	11.4	18-25	27.6
2. Gelir Kategorisi	30.7	26-33	51.9
3. Gelir Kategorisi	59.2	34-41	23.1
4. Gelir Kategorisi	92.8	42-49	21.1
5. Gelir Kategorisi	90.9	50 ve üstü	11.5

Bir finansal kurumda, hesap sahibi olmak ve bu hesabı aktif olarak kullanmak finansal içerme açısından önemlidir. Afganistan'a bakıldığında bir hesaba sahip olan bireylerin çoğu hesabını bir depo olarak (para biriktirme ve geri çekme) kullanıp diğer kullanım şekillerden düşük düzeyde faydalanmışlardır. Örneğin; Tablo 3'te görüleceği gibi, Afganistan'da hesaba sahip olan bireylerin yüzde 79.2'si ve 83.8'i son 12 ayda hesaba para yatırıp hesaptan para çektiklerini bildirirken, % 19.2'si internet/cep telefonu kullanarak ödeme, havale veya alışveriş yapmak için kullandıklarını, % 26'sı banka/ATM kartı aracılığıyla alışveriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Afganistan'da, hesap sahibi olan bireyler arasında ATM kartı, internet ve cep telefonu kullanımı çoğunlukla yükseköğretim ve üzeri eğitim düzeyine sahip olan bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Hesapların Kullanımı

Kullanım Şekli	Yüzde
Hesaba para yatırma	79.2
Hesaptan para çekme	83.8
Hesabını telefon/interneti kullanılarak ödeme, havale veya alışveriş için kullanma	19.2
Hesap bakiyesini telefon/interneti kullanılarak kontrol etme	40
Banka/ATM kartı alışveriş için kullanma	26.1

5.2.2. Resmi Tasarruf Durumu ve Tasarruf Davranışları

Finansal içermenin diğer bir temel göstergesi olan, bir banka veya diğer bir finansal kurumda (mikrofinans kuruluşu veya diğer düzenlenmiş finansal kuruluşları) bir yıl içerisinde tasarruf etme ve para biriktirme işlemleridir. Ankete katılan bireylerin % 48.9'u son 12 ayda para biriktirdiklerini söylemişlerdir. Ankete katılanların % 7.1'i iş amaçlı, % 14.8'i konut/taşıtlar

almak için, % 25.3'ü eğitim için, % 4.8'i yaşlılık dönemi için ve % 33.3'ü diğer amaçlar için son 12 ayda para biriktirmişlerdir. Ankete katılanların % 14.6'sı resmi bir banka hesabını kullanarak (çoğunlukla yükseköğrenim görmüş bireyler), % 9'u gayri resmi bir tasarruf grubunun nezdinde ve % 31.1'i evde para biriktirdiklerini bildirmişlerdir.

Tablo 4: Resmi Tasarruf ve Tasarruf Davranışları

Tasarruf, Amacı ve Metodu	Yüzde
Para biriktirenler (Son 12 ayda tasarruf edenler)	48.9
Tasarruf Amacı	
Çiftçilik/işletme kurmak veya geliştirmek için	7.1
Konut/taşıt alabilmek için	14.8
Eğitim için	25.3
Yaşlılık dönemi için	4.8
Diğer amaçlar için	33.3
Tasarruf Etme Metodu	
Banka veya diğer finansal kurum hesabında (resmi tasarruf)	14.6
Aile dışındaki bir kişi/gayri resmi bir tasarruf grubu nezdinde	9
Kişisel olarak yastık altında	31.1

Afganistan'da da ankete katılan kadınların % 47.8'i ve erkeklerin % 49.8'i son 12 ayda herhangi bir amaç için tasarruf etmişlerdir. Resmi tasarruflarına göre, kadınların sadece % 8.3 ve erkeklerin % 19.5'i bir banka veya diğer finansal kurum hesabını kullanarak tasarruf ettiğini beyan etmişlerdir. Görüldüğü gibi, Afganistan'da resmi tasarruf eden bireylerin yüzdeleri çok düşüktür. Bu durum, resmi finansal hizmetlere düşük düzeydeki erişimden kaynaklanmaktadır.

5.2.3. Resmi Kredi Durumu ve Borçlanma Davranışları

Finansal içerme amaçlarından biri de bireylerin resmi finansmana erişimlerini arttırmaktır. Afganistan'da bireylerin kredi ve borç alma davranışlarına baktığımızda, genel olarak ankete katılan bireylerin % 37.9'u son 12 ayda borçlandığını bildirmişlerdir. Katılımcıların % 4.1'i iş amaçlı, % 11.4'ü eğitim amaçlı, % 11.7'si sağlık amaçlı borçlanmıştır. Diğer amaçlar için borçlandığını beyan edenlerin yüzdesi 25.2'dir. Bu ülkede ankete katılanların % 2,7'si resmi bir kredi kaynağı olarak banka veya diğer finansal kurumlardan, % 43,3'ü aileden, akraba veya arkadaşlardan ve % 2,2'si kayıt dışı tasarruf gruplarından borç aldığını beyan etmişlerdir. Afganistan'da ev, daire veya arazi satın almak için borçlandığını beyan eden bireylerin yüzdesi çok düşüktür. Anket verilere göre, ankete katılanların sadece % 1.9'unun 2020 yılında ev, daire veya arazi satın almak için kredisi bulunmaktadır. Değinmek gerekir ki; Tablo 5'te resmi kaynaklardan borçlandığını beyan edenlerin (banka/finansal kurumdan) yüzdeleri kredi kart kullanımını içermemektedir.

Tablo 5: Resmi Kredi ve Borç Alma Davranışları

Borç/Kredi Alma Amacı	Yüzde
Borç alanlar	37.9
Ev, daire/arazi satın almak için kredisi bulunmaktadır	1.9
Çiftçilik/işletme kurmak veya geliştirmek için	4.1
Eğitim için	11.4
Sağlık için	11.7
Diğer amaçlar için	25.2
Alınmış Borç/Kredi Kaynakları	
Banka/finansal kurumdan	2.7
Aile, akraba/arkadaşlardan	43.3
Gayri resmi bir tasarruf grubundan	2.2

Ankete katılan erkeklerin % 45.5 ve kadınların % 28.9'u son 12 ayda borç aldığını beyan etmiştir. Resmi bir finansal kurumdan borçlananların oranı ise kadınlarda % 3.3 ve erkeklerde % 2.2'dir. Afganistan'daki resmi kredi oranları çok düşük düzeydedir.

5.2.4. Banka/ATM Kartı, Kredi Kartı ve Sigorta Hizmetlerine Erişim

Finansal içermenin ana göstergelerine (hesap sahipliği, remi tasarruf ve kredi) ek olarak diğer finansal ürünlerin kullanım derecesinin belirtilmesi de bir finansal sistemin kapsayıcılığını anlamak için gereklidir. Ankette sorulduğu gibi, bu ürünlerin bazıları; banka / ATM kartı, kredi kartı ve sigorta hizmetleridir.

Afganistan'da hesaba sahip olanların % 66.1'i ATM veya banka kartına sahip olduğunu bildirirken, sadece % 26.1'i bu ürünü alışveriş yapmak için son 12 ayda kullanmışlardır. Ayrıca ankete katılanların % 2.9'u son 12 ayda kredi kartını ödemelerini yapmak için kullanmışlardır. Afganistan'da ankete katılanların % 8'i sigorta hizmetlerinden de yararlanmaktadırlar. Afganistan'da sigorta hizmeti kullanıcılarının çoğu özel sektör çalışanlarıdır (özel sektör işverenleri tarafından bu hizmetler, kendi çalışanları için sağlanmıştır).

Tablo 6: Banka/ATM Kartı, Kredi Kartı ve Sigorta hizmetlerin Kullanımı

Ürünler ve Kullanımı	Yüzde
Hesaba sahip olanların Banka/ATM kartı sahipliği	66.1
Son 12 ayda banka/ATM kartını alışveriş yapmak için kullanılmış	26.1
Kredi kartı sahipliği	2.9
Son 12 ayda kredi kartını kullanılmış	2.9
Sigorta hizmetlerden yararlanır	8
Hayat sigortası bulunmaktadır	0.24
Sağlık sigortası bulunmaktadır	6.6
Araç sigortası bulunmaktadır	6.3
Tarım, hayvancılık vb. sigortası bulunmaktadır	0

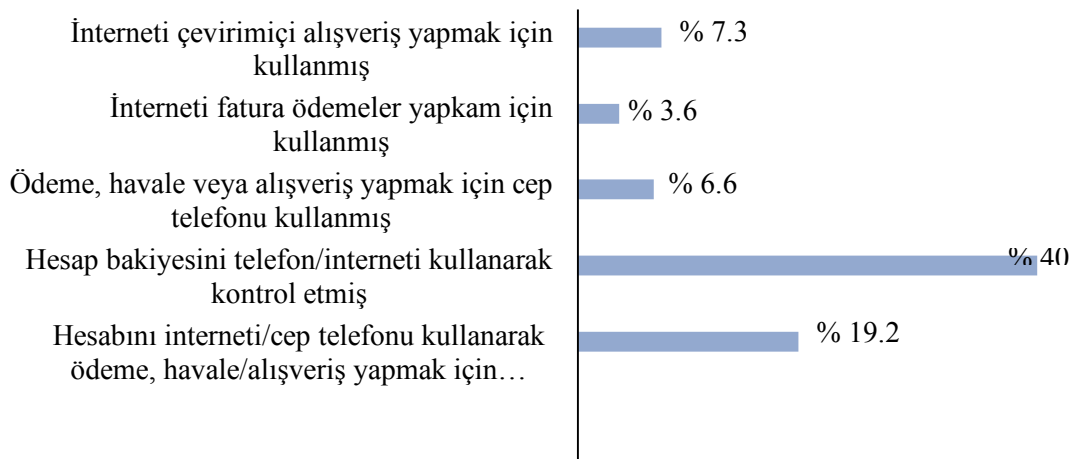
Tablo 6’de yer alan; araç sigortası, taşıt araçlara sahip olanlar tarafından ve tarım, hayvancılık vb. sigorta hizmetleri ise, genellikle tarım ve çiftçilik işlerde çalışan bireyler tarafından kullanılır.

5.2.5. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık

Cep telefonu ve internet, bir hesaptan doğrudan ödemeler yapmak için banka ve kredi kartlarına göre daha fazla alternatifleri sunmaktadır. Bireyler cep telefonu ve interneti kullanarak hesap bakiyesini kontrol edebilir, faturalarını ödeyebilir, havale işlemlerini gerçekleştirebilir, ayrıca dünyanın her yerinden çevrimiçi bir şey satın alabilir. Dünya genelinde, her gün gittikçe artan teknoloji ve finansal alanlardaki yenilikler ile beraber yukarıdaki gibi hizmetler de çoğalmaktadır. Ama bu hizmetlerden yararlanma düzeyi ülkeler arasında farklılık gösterir, örneğin; 2017 yılında, gelişmiş ülkelerde mobil ve internet bankacılığında yararlanan bireylerin oranı % 50’den fazla olup gelişmekte olan ülkelerde % 20’ye yakın (Demirguc-Kunt vd., 2018: 7) ve gelişmemiş ülkelerde çok düşük olduğunu görebiliriz.

Afganistan’da bu hizmetlerden yararlanma düzeyi çok düşüktür (Afganistan’da değinmiş hizmetler sadece yükseköğrenim görmüş bireyler tarafından kullanılmaktadır). Söz konusu hizmetlerin kullanımına ilişkin anket verileri Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: İnternet ve Mobil Bankacılığı



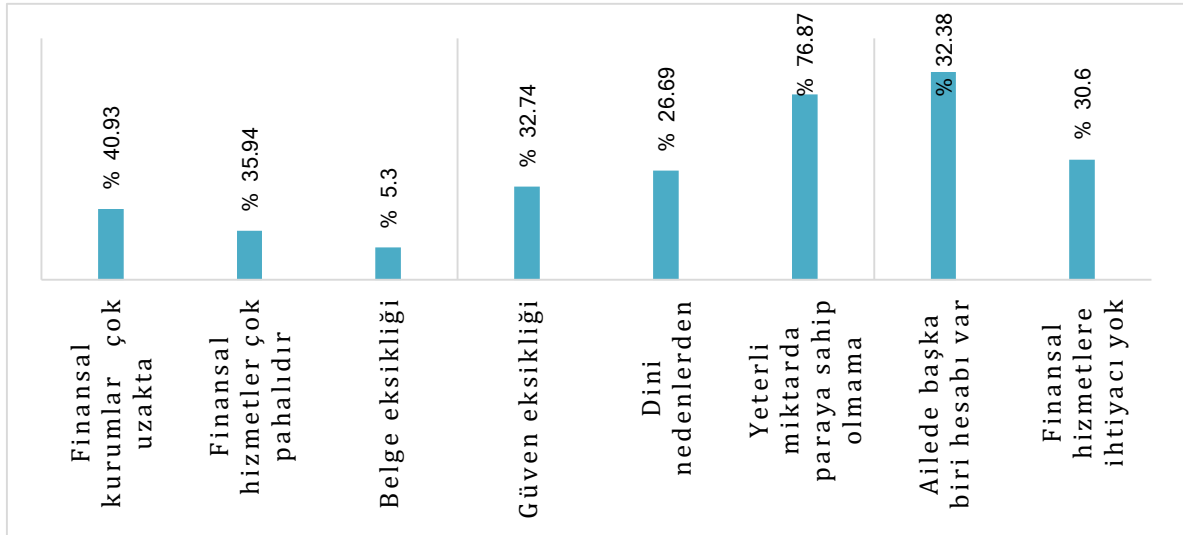
Afganistan’da internet ve mobil bankacılığı çok yaygın değildir. Bu konu ile ilgili ankete katılanların bildirmelerine göre, orada hesaba sahip bireyler % 19.2’si hesaplarını internet veya cep telefonu kullanarak ödeme yapmak, para havale etmek veya alışveriş yapmak için kullanıp, % 40’ı hesap bakiyesini cep telefonu (telefon hattının kısa mesajları da içerir) veya interneti kullanarak kontrol etmişlerdir. Genel olarak ankete katılanların hesaba

sahip olup olmadığına bakılmadan sadece % 7.3'ü çevrimiçi alışveriş yapmak ve % 3.6'sı faturalarını ödemek için interneti kullanmışlardır. Bireyler çevrimiçi satın aldığı şeylerin ödemeleri çoğunlukla kapıda nakit ödemeler olarak yapmakta online ödemeler çok düşüktür. Ayrıca, bireylerin hesap sahipliğine bakılmadan % 6.6'sı cep telefonu ödemeleri yapmak, havale etmek ve alışveriş için kullanmışlardır.

5.2.6. Banka Dışında Kalan Kitle (Unbanked Population) ve Finansal Dışlanma Nedenleri

Banka dışı kalan kitle; banka veya diğer finansal kurumda hesabı bulunmayan bireylerin kitlesi olarak ifade edilir. Afganistan'da katılımcıların % 68.4'ü banka dışı kalan kitle olarak kalmaktadır. Bir ekonomide finansal dışlanma düzeyini düşürmek ve banka dışı kitleyi küçültmek için ve bireyler arasında finansal hizmetlerin erişimi ve bu hizmetlerin kullanımı, özellikle hesap sahipliği arttırmak için banka veya diğer finansal hesap sahipliği önündeki engellerin (finansal dışlanma nedenleri) belirlenmesi gerekir. Ankette, banka veya diğer finansal kurum hesabı olmayan bireyler tarafından bildirilmiş nedenler söz konusu nedenler ve engeller olarak ifade edebiliriz. Afganistan'da ankete katılanlar tarafından bildirilmiş engel olan nedenler Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Banka veya Diğer Finansal Kurum Hesap sahipliği Önündeki Engeller



Afganistan'da hesap sahipliği (finansal içerme ilk ve temel göstergesi) önündeki engeller, hem isteğe bağlı nedenlerden hem de istemeden finansal market kusurundan ve yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Şekil 3'te gösterildiği gibi, bu ülkede hesaba sahip olmayanların %76.9'u yeterli miktarda paraya sahip olmadığını, % 32.4'ü ailede başka birinin hesabı var olduğunu, % 30.6'sı finansal hizmetlere ihtiyacı yok olduğunu ve % 26.7'si dini

nedenleri hesap sahipliği önündeki engelleri olarak beyan etmişlerdir. Bu nedenlere ek olarak hesaba sahip olmayan bireyler % 40.9'u finansal kurumların çok uzakta olduğunu, % 35.9'u finansal hizmetlerin çok pahalı olduğunu, % 5.3'ü belge eksikliği ve % 32.7'si güven eksikliği market kusurundan ve yetersizliğinden kaynaklanan nedenleri olarak beyan etmişlerdir.

5.3. Probit Regresyon Analizi Bulguları: Finansal İçerme Ana Göstergelerinin Belirleyicileri

Bu analizin amacı, önemli ve anlamlı katsayıların tahminleri kullanarak, kişilerin bireysel özellikleri finansal içerme ana ve önemli göstergeleri nasıl etkilediğini anlamaktır. Analizde bu etkileri belirlemek için, ilgili literatürü dikkate alarak Probit regresyonu (Probit modeli) kullanıyoruz.

Probit regresyon analizinde, doğrusal regresyon analizinden farklı olarak, bağımlı değişken kukla değişken olmalı (ikili), bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında doğrusal ilişki var olduğunu gerektirmez, bağımlı değişkenin ve hata terimlerinin normal dağılması gerekli değildir. Doğrusal regresyon analizi gibi; bağımsız değişkenlerin birbirleriyle ilişkili (çoklu bağıntı) olmamalıdır (Alp, 2007: 3 ve 23; Schreiber-Gregory, 2018: 4). Ayrıca, Probit regresyonunda, regresyon analizi sonucunda katsayı değerleri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini tahmin etme olasılıklarını göstermez, bu nedenle bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri üzerindeki olası etkilerini tahmin etmek için Probit regresyonunun marjinal etkisi uygulanır.

Literatürde, bireysel özellikleri; cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim düzeyi finansal içermeyi etkileyen faktörler olarak kabul edilmektedir (Fungáčová & Weill, 2015; Karakus, 2020; Nandru vd., 2016; Özşuca, 2019; Tuesta vd., 2015). Bu faktörlerin, finansal içerme göstergeleri üzerindeki etkisi zaman içinde değişen bir konudur. Bu konuyu (zaman içinde değişimi) dikkate alarak, bu araştırmanın bu bölümünde, anket yöntemiyle elde edilmiş birincil verileri kullanarak Afganistan'daki finansal içerme göstergelerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, bir finansal kurumda hesap sahipliği, tasarruf etme (resmi tasarruf), bu kurumlardan borç veya kredi alma (resmi kredi), kredi kart sahipliği ve sigorta hizmetlerden yararlanma bağımlı değişkenler olarak ve bireysel özellikleri; cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim düzeyi bağımsız değişkenler olarak kullanılmaktadır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 7'de gösterilmiştir. Afganistan'da gözlem sayısı 411'dir. Bağımlı değişkenler, ikili veya kukla değişkenleri olarak kullanılmakta sadece 1 ve 0 değeri

alır. Yani; eğer bir birey bir resmi finansal kurumda hesaba sahip ise, bir resmi finansal kurumda son 12 ayda tasarruf etmiş ise, bir resmi finansal kurumdan son 12 ayda kredi veya borç almış ise, kredi kartına sahip ise ve sigorta hizmetlerden yararlanıyorsa bir (1) değerini alır, aksi takdirde sıfır (0) değerini alır.

Bağımsız değişkenler de; kadın değişkeni; cinsiyet kadın ise bir, yoksa 0 değeri ile ifade edilip; yaş ve yaşın karesi³ (yaş²) sürekli değişkenler olarak kullanılmaktadır. Gelir kategorileri için dört kukla değişken bulunmaktadır. Eğer bir kişinin geliri belirli bir kategorideyse bir (1) değerini alır, yoksa sıfır (0) değerini alır. Her iki ülkede birinci gelir kategorisi⁴ karşılaştırmak için temel kategori olarak regresyonda kullanılmaktadır. Eğitim düzeyi için de iki kukla değişken bulunmaktadır. Eğer bir bireyin eğitimi belirli bir seviyede ise bir değerini alır, aksi takdirde sıfır. Eğitim değişkeni ile ilgili, ilköğretim veya altı (çıkarılmış eğitim düzeyi) karşılaştırmak için temel kategori olarak regresyonda kullanılmaktadır.

Tablo 7: Ampirik Analizde Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	N	Ortalama	Standart Sapma	Asgari	Azami
Hesap Sahipliği	411	0.316	0.466	0	1
Resmi Tasarruf	411	0.146	0.354	0	1
Resmi Kredi	411	0.027	0.162	0	1
Kredi Kartı	411	0.292	0.168	0	1
Sigorta	411	0.08	0.272	0	1
Kadın	411	0.438	0.497	0	1
Yaş	411	33.966	12.402	18	80
Yaş ²	411	1307.12	1014.8	324	6400
2. Gelir Kategorisi	411	0.246	0.431	0	1
3. Gelir Kategorisi	411	0.119	0.324	0	1
4. Gelir Kategorisi	411	0.068	0.252	0	1
5. Gelir Kategorisi	411	0.053	0.225	0	1
Ortaöğretim / lise	411	0.285	0.452	0	1
Yükseköğretim veya Daha Fazlası	411	0.360	0.481	0	1

Afganistan'da; 2. gelir kategorisi = 7001-15000 Afghani, 3. gelir kategorisi =15001 - 25000 Afghani, 4. gelir kategorisi ise = 25001 - 40000 Afghani ve 5. gelir kategorisi = 40001 Afghani ve üzeri kategorileri ifade etmektedir.

Probit regresyon analiz marjinal etkilerinin sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır. Tabloda yer alan sütunlar, ülkeye ait bağımlı değişkenler; hesap sahipliği, resmi tasarruf,

³ Yaş²; yaş değişkeni finansal içerme göstergeler üzerinde doğrusal etkiye sahip olup olmadığını anlamak için kullanılmıştır.

⁴ Birinci gelir kategorisi esas kategori regresyon analizinden çıkarılmıştır.

resmi kredi, kredi kart sahipliği ve sigortayı ayrı ayrı modelleri olarak ve satırlarda bağımsız değişkenleri (bireysel özellikleri) gösterilmiştir. Genel olarak, tabloda parantez içinde yer alan değerler, sağlam standart hataları (robust standard errors) ve parantez dışında yer alan değerler Probit regresyonun marjinal etkisini; yani bir kişinin bireysel özellikleri finansal içerme göstergeleri nasıl etkilediğini ifade etmektedir. Marjinal değerler üzerinde gösterilmiş yıldız simgeleri; her bir marjinal değerinin istatistiksel anlamlılık düzeyini; yani (***) $p < \% 1$, (**) $p < \% 5$ ve (*) $p < \% 10$ ifade eder. Tablonun son kısmında yer alan ‘Pseudo R2’; 0 ve 1 arasında değer alıp modellerin uyumunu gösterir. Pseudo R2 değerindeki artış, modelin uyum ilişkisini artırır. Log likelihood, Ki-Kare olabirlik oranı testinde, modeldeki tüm katsayılarının aynı anda sıfır olup olmadığını test etmek için kullanılır. Log likelihood sıfır ve negatif sonsuz arasında değer alıp, bu değer ne kadar sıfıra yakınsa o kadar iyidir. $Prob > chi2$; % 1 veya % 5 anlamlılık düzeyinde, tüm katsayıların sıfıra eşit olmadığını gösterip modellerin bir bütün olarak istatistiksel anlamlılığını ifade eder.

Genel olarak Afganistan’a ait anket verilere göre, kamu çalışanlar olmaksızın diğer bireyler arasında hesap sahipliği başta olmak üzere, diğer finansal içerme göstergelerin dereceleri çok düşük düzeydedir. Tablo 8’de Afganistan’a ait finansal içerme göstergeleri etkileyen faktörler sunulmaktadır. Bu ülke ile ilgili Probit katsayıların marjinal tahminlerine göre, bireylerin cinsiyeti ve yaşı finansal içerme ana göstergeleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır. Ancak, bireylerin gelir düzeyi ve eğitim düzeyi finansal içerme ana göstergeleri olarak; bir banka veya diğer finansal kurumlarda hesaba sahip olma ve tasarruf etme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olup, resmi krediyi (resmi bir finansal kurumdan kredi/borç almayı) etkilememiştir.

Tablo 8’de bakıldığında, 2. gelir kategorisinde yer alan bireylerin bir finansal kurumda hesaba sahip olma olasılığı, 1. gelir kategorisinde yer alan bireylere göre % 14.7 daha yüksektir. Aynı şekilde, 4. ve 5. gelir kategorisinde yer alan bireyler için bu oran sırasıyla % 44.2 ve % 59.9’dur. Ayrıca, Afganistan’da bireylerin gelir düzeyi ve resmi tasarrufu arasında da istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır. Yüksek gelir kategorilerde; yani 2., 4. veya 5. gelir kategorilerde yer alan bir birey, bir bankada veya diğer resmi bir finansal kurumda tasarruf etme olasılığı, 1. gelir kategorisindeki bireylere göre sırasıyla % 7.7, % 20 ve % 44.3 daha yüksektir.

Finansal içerme diğer bir etkileyici faktörü olarak bir bireyin eğitim düzeyi, Afganistan’da sadece hesap sahipliği ve resmi tasarruf üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olup diğer göstergeleri etkilememiştir. Tablo 8’de görüleceği gibi, Afganistan’da

yükseköğrenim veya daha üst düzeyinde eğitim görmüş bir bireyin resmi finansal kurumda hesaba sahip olma ihtimali, ilköğretim veya alt düzeyinde eğitim görmüş bir bireye göre % 69.8 daha yüksektir. Ayrıca, ortaöğretim veya lise düzeyinde eğitim görmüş bir bireyin hesap sahipliği olasılığı ilköğretim veya alt düzeyinde eğitim görmüş bir bireye göre % 12.9 daha yüksektir.

Ankete katılan bireyler tarafından sağlandığı verilere göre, Afganistan’da kredi kart sahipliği ve sigorta hizmetlerden yararlanma düzeyi çok düşüktür (sırasıyla % 2.9 ve % 8). Bu finansal ürünlerin düşük düzeyde kullanımın olduğuna rağmen, bireysel özellikleri ile nasıl ilişki olduğunu incelediğimizde, Tablo 8’de görüleceği gibi; bireylerin cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim düzeyi kredi kart sahipliği ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi bulunmamıştır. Ancak, sigorta hizmetlerin kullanımına bakıldığında, bireylerin cinsiyet ve gelir düzeyinden etkilenmiştir. Afganistan’da 5. gelir kategoride yer alan bir birey 1. gelir kategorideki bireylere göre, sigorta hizmetlerden yararlanma olasılığı % 23.8 daha yüksektir. bu oran 2., 3. veya 4. gelir kategorideki bireyler için sırasıyla % 5.9, % 15.9 ve % 27’dir.

Tablo 8: Afganistan’da Finansal İçerme Belirleyicileri İçin Probit Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Hesap Sahipliği	Resmi tasarruf	Resmi Kredi	Kredi Kartı	Sigorta
Kadın	-0.042 (0.0558)	0.007 (0.0282)	0.024 (0.0154)	0.000 (0.0006)	0.053 ** (0.0236)
Yaş	-0.014 (0.0136)	-0.007 (0.0060)	-0.003 (0.0024)	-3.10e-06 (0.0001)	0.006 (0.0059)
Yaş ²	0.000 (0.0002)	0.000 * (0.0001)	-0.000 (0.0000)	4.18e-07 (1.11e-06)	- 0.000 (0.0001)
2. Gelir Kategorisi	0.147 ** (0.0673)	0.077 ** (0.0382)	0.043 (0.0244)	0.002 (0.0013)	0.059 ** (0.0259)
3. Gelir Kategorisi	0.096 (0.0726)	0.089 * (0.0473)	0.042 (0.0331)	0.000 (0.0006)	0.159 ** (0.0675)
4. Gelir Kategorisi	0.442 *** (0.1565)	0.200 ** (0.0870)	0.029 (0.0362)	0.001 (0.0017)	0.273 ** (0.1083)
5. Gelir Kategorisi	0.599 *** (0.1059)	0.443*** (0.1302)	0.099 (0.0810)	0.001 (0.0020)	0.238 ** (0.1053)
Ortaöğretim / lise	0.129 *** (0.0437)	0.028 (0.0249)	0.007 (0.0137)	-0.001 (0.0012)	-0.027 (0.0256)
Yükseköğretim veya Daha Fazlası	0.698 *** (0.0568)	0.232 *** (0.0584)	0.004 (0.0138)	0.063 * (0.0351)	-0.007 (0.0302)
Gözlemler	411	411	411	411	411
Pseudo R2	0.514	0.339	0.115	0.236	0.2293
Log pseudo likelihood	-124.556	-112.913	-44.878	-41.451	-88.531
Prob > chi2	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Probit modelin bir varsayımı olarak; bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı olmadığını veya birbirleri ile ilişkili olmamasını test etmek için varyans büyütme faktörü (variance inflation factor) testi kullanılmıştır. Tablo 10'a göre, bağımsız değişkenlere ait varyans büyütme faktörü (VIF), 10 değerinden küçük olduğu için, çoklu bağıntı olmadığı sonucu ifade ederiz⁵.

Tablo 9: Regresyonda Kullanılan Bağımsız Değişkenlerin VIF Test Soncu

Değişken	VIF	1/VIF
Kadın	1.240	0.804
Yas	1.430	0.702
2. Gelir Kategorisi	1.310	0.762
3. Gelir Kategorisi	1.510	0.664
4. Gelir Kategorisi	1.410	0.707
5. Gelir Kategorisi	1.280	0.781
Ortaöğretim / lise	1.620	0.616
Yükseköğretim veya Daha Fazlası	2.510	0.399
VIF Ortalama	1.540	

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Afganistan'da 2020'de ankete katılan bireylerin çoğunun (% 68.4'ü) bir finansal kurumda hesabı bulunmamaktadır. Bireylerin sadece % 31.6'sının banka hesabı vardır. Bireysel özellikler açısından, kişiler arasında hesap sahipliği oranı çok büyük farklılık gösterir. Bu farklılık eğitim açısından dikkat çekicidir. Yani, Afganistan'da ilköğretim veya alt eğitim düzeyinde ve ortaöğretim / lise düzeyinde eğitim görmüş bireylerin resmi finansal hizmetlere erişim çok düşüktür. Afganistan'da ankete katılanların çoğunluğunu yükseköğrenim görmüş bireyler oluşturduğu için, hesap sahipliği oranını (% 31.6'yı) da pozitif bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca, Afganistan'a baktığımızda yetişkin nüfusun çoğu okuryazarlığı olmayan bireyler olması ve ülkenin nüfusun % 50'sinden fazlası yoksul olması finansal içerme düzeyinin daha düşük olması ile sonuçlanır.

Bu ülkede hesaba sahip olan bireyler çoğu hesaplarını para yatırmak ve çekmek için kullanıp, diğer işlemler için kullanım düzeyi düşüktür. Afganistan'da hem bir finansal kurum hesabı kullanarak tasarruf etme davranışı, hem de bir finansal kurumdan borç alma davranışı diğer tasarruf etme ve borç alma yöntemlerine göre yaygın değildir. Finansal içermenin ana göstergelerine ek olarak kredi kartı sahibi ve sigorta hizmetlerinden yararlananların oranı (%8 altında) düşük düzeydedir. Ayrıca, mobil ve internet bankacılığı yaygın olarak

⁵ Regresyonda kullanılan Yaş² değişkeni, bireylerin yaşı finansal içerme göstergeler üzerinde doğrusal etkiye sahip olup olmadığını belirlemek için kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Kontrol değişkenden dolayı yaş ve Yaş² arasında bağıntı var olduğu önemli görülmemiştir.

kullanılmamaktadır. Afganistan'da banka dışı kalan kitle veya hesaba sahip olmayan bireylerin hem gönüllü nedenlerden hem de piyasa yetersizliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı finansal olarak dışlanmışlardır.

Afganistan'a baktığımızda bireysel özelliklerinin sadece bireylerin gelir düzeyi ve eğitim düzeyi finansal içerme iki ana göstergesi (hesap sahipliği ve resmi tasarruf) ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkili olup, resmi kredi ile ilişkili değildir. Bireylerin geliri ve eğitim düzeyi arttıkça, bir finansal kurumda hesap sahipliği olasılığı ve tasarruf etme ihtimali de artar. Ancak, Afganistan'da diğer bireysel özellikleri; yani bireylerin cinsiyeti ve yaşı finansal içerme ana göstergeleri istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilememiştir.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında, genel olarak, Afganistan'da cinsiyet finansal içerme ana göstergeleri ile önemli ölçüde ilişkili olmadığını gösterir. Bu sonuç, Tuesta vd. (2015) ampirik analiz sonuçları ile uyumlu olup, Çin'de Fungáčová ve Weill (2015); Türkiye'de, Özşuca (2019) ve Karakus (2020) analiz sonuçlarından farklıdır. Ayrıca analiz bulgularına göre, ülkede gelir ve eğitim düzeyi hesap sahipliği ve resmi tasarruf ile anlamlı ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç, Çin'de Fungáčová ve Weill (2015); Argentina'da Tuesta vd. (2015); Türkiye'de Özşuca (2019) ve Karakus (2020) analzi sonuçları desteklemektedir. Genel olarak bu farklılıklar Afganistan'daki düşük finansal içerme düzeyinden kaynaklanır.

Özet olarak, ülkede işsizler, kendi işine veya serbest mesleğine sahip, düşük gelirli ve düşük eğitim düzeyine sahip olan bireylerin diğer bireylere göre finansal olarak dışlanma olasılığı daha yüksektir. Genel olarak, Afganistan'da eğitim ve gelir düzeyinin finansal içermenin ilk ve temel göstergesi olan hesap sahipliği üzerinde marjinal etkileri büyüktür. Bu durum, Afganistan'da farklı gelir ve eğitim düzeyine sahip bireyler arasında finansal hizmetlerin erişimi çok farklı olduğunu gösterip, diğer finansal hizmetlerden (kredi, ödemeler, tasarruf, sigorta hizmetleri vb.) yararlanma düzeyini de etkiler. Sonuç olarak, ülkede bireylerin eğitim düzeyi finansal içermenin en etkili belirleyicilerdendir. Buna ilaveten, bireylerin gelir düzeyi finansal içerme düzeyini çok etki eden diğer bir etkidir.

KAYNAKÇA

- Accion International, Center for Financial Inclusion. (2009). Financial Inclusion: What's the Vision? In. Boston, MA: Center for Financial Inclusion. <https://centerforfinancialinclusionblog.files.wordpress.com/2011/12/financial-inclusion-whats-the-vision.pdf>
- Allen, F., Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., & Peria, M. S. M. (2012). The foundations of financial inclusion: Understanding ownership and use of formal accounts: The World Bank.
- Alp, A. (2007). *İstatistiksel çalışmalarda probit analizi ve uygulama alanları*. Yüksek Lisans Tezi,. Dicle Üniversitesi, Türkiye.
- Al-Smadi, M. O. (2018). The role of financial inclusion in financial stability: lesson from Jordan. *Banks and Bank Systems*, 13(4), 31.
- Arun, T., & Kamath, R. (2015). Financial inclusion: Policies and practices. *IIMB Management Review*, 27(4), 267-287.
- Barrett, P., Gitton, P. & Talishli, F. (2017). *Financial inclusion and access in Afghanistan*. Islamic Republic of Afghanistan, (No. 17/378). International Monetary Fund Washington, D.C.
- Chibba, M. (2009). Financial inclusion, poverty reduction and the millennium development goals. *The European Journal of Development Research*, 21(2), 213-230.
- Da Afghanistan Bank, (2019). National financial inclusion strategy 2020-2024. Da Afghanistan Bank (Central Bank), Kabul, Afganistan.
- Da Afghanistan Bank, (2020). Licensed Financial Institutions, from: <https://dab.gov.af/Licensed-Finacial-Institutions> (Erişim: 27 Ekim 2020).
- Demirguc-Kunt, A. & Klapper, L. (2012). Measuring financial inclusion: The global finindex database: The World Bank.
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Van Oudheusden, P. (2015). The global finindex database 2014: Measuring financial inclusion around the world: The World Bank.
- Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. & Hess, J. (2018). The Global Finindex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution: The World Bank.

- Fungáčová, Z. & Weill, L. (2015). Understanding financial inclusion in China. *China Economic Review*, 34, 196-206.
- Kabakova, O. & Plaksenkov, E. (2018). Analysis of factors affecting financial inclusion: Ecosystem view. *Journal of business Research*, 89, 198-205.
- Karakus, R. (2020). Türkiye’de finansal tabana yayılma düzeyi ve belirleyicileri. *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 147-160.
- Nandru, P., Byram, A. & Rentala, S. (2016). Determinants of financial inclusion: Evidence from account ownership and use of banking services. *International Journal of Entrepreneurship and Development Studies*, 4(2), 141-155.
- Nasr, A. T. (2017). *The interplay of credit, savings, and vulnerability: A study of financial inclusion in kenya*. Cornell University, Ithaca, United States.
- National Financial Educators Council, (2019). History of Financial Inclusion. Retrieved, from: <https://www.financialeducatorsCouncil.org/history-of-financial-inclusion/> (Erişim: 30 Kasım 2020).
- Özşuca, E. A. (2019). Financial inclusion in Turkey: Evidence from individual level data. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1377 – 1400. doi:10.33630/ausbf.614032
- Ramakrishna, S. & Trivedi, P. (2018). What determines the success of financial inclusion? An empirical analysis of demand side factors. *Review of Economics & Finance*, 14, 98-112.
- Rostom, A. M. T. (2018). Afghanistan-Modernizing Afghan State-Owned Banks Project. The World Bank. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/570651518168785138/pdf/Afghanistan-Modernizing-Afghan-State-Owned-Banks-Project.pdf>
- Sarma, M. & Pais, J. (2011). Financial inclusion and development. *Journal of international development*, 23(5), 613-628.
- Schreiber-Gregory, D. (2018). Logistic and Linear Regression Assumptions: Violation Recognition and Control. Henry M Jackson Foundation.
- Swamy, V. (2014). Financial inclusion, gender dimension, and economic impact on poor households. *World Development*, 56, 1-15.
- Terzi, N. (2015). Financial inclusion and Turkey. *Academic Journal of Interdisciplinary*

Studies, 4(1 S2), 269.

The United Nations Capital Development Fund, (2019). Financial Inclusion and the SDGs, from: <https://www.uncdf.org/financial-inclusion-and-the-sdgs> (Erişim: 30 Kasım 2019).

The World Bank. (2018) Financail Inclusion, from: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (Erişim: 6 Aralık 2019).

Tuesta, D., Sorensen, G., Haring, A., & Cámara, N. (2015). Financial inclusion and its determinants: the Argentine case. BBVA. Research Paper(15/03), 1-28.

World Bank. (2017). M-money channel distribution case : Afghanistan - Roshan m-paisa Retrieved from Washington, D.C.: <http://documents.worldbank.org/curated/en/123191500276218363/M-money-channel-distribution-case-Afghanistan-Roshan-m-paisa>